

**KORXONA MOLIVAVIY-XO‘JALIK FAOLIYATINI STATISTIK
TAHLIL QILISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA ULARNING
SAMARADORLIGI**

Aminov Aziz Rashidovich

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi

Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi

Moliyaviy resurslarni boshqarish boshqarmasi bosh hisobchisi

aziz003bfa@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxonalarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini statistik tahlil qilishda qo‘llanilayotgan zamonaviy usullar va ularning samaradorligi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot davomida regressiya tahlili, faktor tahlili, vaqt qatorlari va ko‘p o‘lchovli statistik modellar kabi metodlarning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, statistik yondashuvlar orqali korxona faoliyatini chuqur baholash, moliyaviy barqarorlikni aniqlash va kelajakdagi rivojlanishni prognoz qilish imkoniyati kengayadi.

Kalit so‘zlar: statistik tahlil, moliyaviy faoliyat, xo‘jalik faoliyati, regressiya, faktor tahlili, vaqt qatorlari.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida korxonalarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini samarali boshqarish uchun aniq va ishonchli tahlil usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor munosabatlarining rivojlanishi, raqobatning kuchayishi va iqtisodiy muhitning murakkablashuvi korxonalardan tezkor va asoslangan qarorlar qabul qilishni talab etadi. Bunday sharoitda statistik tahlil usullari korxona faoliyatini baholashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

An‘anaviy tahlil usullari ko‘pincha faqat umumiy ko‘rsatkichlarga asoslanadi va chuqur sabab-oqibat bog‘liqliklarini ochib bera olmaydi. Zamonaviy statistik va ekonometrik yondashuvlar esa katta hajmdagi ma‘lumotlarni qayta ishlash, yashirin tendensiyalarni aniqlash va aniq prognozlar tuzish imkonini beradi. Shu sababli ushbu mavzu dolzarb bo‘lib, ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.[1, 120–150-b]

Asosiy qism

Korxona moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini statistik tahlil qilishda zamonaviy

usullar bir nechta yo‘nalishlarga bo‘linadi. Eng avvalo, deskriptiv statistika yordamida korxonaning asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlari umumlashtiriladi va tizimlashtiriladi. Bu bosqichda daromad, xarajat, foyda, rentabellik va likvidlik kabi ko‘rsatkichlar o‘rganiladi.

Keyingi bosqichda inferensial statistika usullari qo‘llanilib, ma’lumotlar asosida umumiy xulosalar chiqariladi. Bu jarayonda regressiya tahlili alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u moliyaviy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, xarajatlar va foyda o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash orqali samaradorlikni oshirish yo‘llari ishlab chiqiladi. Statistika modellash orqali korxona faoliyatiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi va ularning har biri alohida baholanadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda faktor tahlili keng qo‘llanilmoqda. Ushbu metod yordamida moliyaviy natijalarga ta’sir etuvchi asosiy omillar aniqlanadi va ularning ulushi hisoblab chiqiladi. Masalan, asosiy vositalar samaradorligi, ishlab chiqarish hajmi va foyda marjasi kabi omillar korxona foydasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Faktor tahlili ushbu omillarning qaysi biri ustun ekanligini aniqlash imkonini beradi.

Ko‘p o‘lchovli statistik usullar, jumladan klaster tahlili va asosiy komponentlar tahlili ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu usullar yordamida korxonalar guruhlariga ajratiladi, ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Bu esa strategik qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy biznes tahlilida aynan ko‘p o‘lchovli modellar murakkab iqtisodiy jarayonlarni tushunishda samarali vosita sifatida qaraladi. [4, , 70–105-b]

Vaqt qatorlari tahlili korxonaning moliyaviy ko‘rsatkichlarini dinamikada o‘rganish imkonini beradi. Ushbu metod yordamida daromad va foyda o‘sish tendensiyalari aniqlanadi, mavsumiy tebranishlar va siklik o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Bu esa kelajakdagi moliyaviy natijalarni prognoz qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ekonometrik modellar orqali esa ushbu jarayonlar yanada chuqurroq o‘rganiladi va ilmiy asoslangan bashoratlar ishlab chiqiladi.

Zamonaviy yondashuvlarda katta ma’lumotlar (big data) va sun’iy intellekt texnologiyalaridan ham keng foydalanilmoqda. Statistika va matematik metodlar katta hajmdagi ma’lumotlardan foydali axborotni ajratib olishga yordam beradi va boshqaruv qarorlarini qabul qilishni samaraliroq qiladi. Bu esa korxonalar faoliyatini optimallashtirish va moliyaviy xavflarni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, statistik tahlil korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda ham muhim vosita hisoblanadi. Likvidlik, to‘lovga qobiliyat va

rentabellik ko'rsatkichlari statistik metodlar yordamida chuqur tahlil qilinadi. Bu esa korxonaning umumiy iqtisodiy holatini baholash va risklarni aniqlash imkonini beradi. Umuman olganda, zamonaviy statistik usullar korxona faoliyatini kompleks tahlil qilish, yashirin qonuniyatlarni aniqlash va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Korxona moliyaviy-xo'jalik faoliyatini chuqur tahlil qilishda zamonaviy statistik usullar bilan bir qatorda ekonometrik modellashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ekonometrik modellar yordamida iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi murakkab bog'liqliklar aniqlanadi va ularning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar miqdoriy jihatdan baholanadi. Bu jarayon, ayniqsa, investitsiya samaradorligini aniqlash va risklarni oldindan baholashda muhim vosita hisoblanadi. [2, 85–110-b]

Bundan tashqari, zamonaviy statistik tahlilda panel ma'lumotlar tahlili keng qo'llanilmoqda. Ushbu metod bir vaqtning o'zida bir nechta korxonalar yoki vaqt oralig'idagi ma'lumotlarni o'rganish imkonini beradi. Natijada iqtisodiy jarayonlar yanada kengroq va chuqurroq tahlil qilinadi. Panel tahlil orqali korxonaning ichki va tashqi omillarga bog'liqligi aniqlanadi va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim xulosalar chiqariladi.

Shuningdek, korrelyatsion tahlil ham moliyaviy ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashda muhim o'rin tutadi. Ushbu metod yordamida daromad, xarajat, foyda va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi aloqalar kuchi va yo'nalishi aniqlanadi. Bu esa korxona faoliyatidagi asosiy ta'sir etuvchi omillarni aniqlash imkonini beradi. Zamonaviy iqtisodiy tahlilda risklarni statistik baholash ham muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Dispersiya, standart og'ish va variatsiya koeffitsienti kabi ko'rsatkichlar yordamida moliyaviy natijalarning barqarorligi baholanadi. Bu esa korxona faoliyatidagi noaniqlik darajasini aniqlash va xavflarni kamaytirish choralari ishlab chiqishga yordam beradi.

Bundan tashqari, prognozlash modellari zamonaviy statistik tahlilning ajralmas qismi hisoblanadi. Trend tahlili, eksponensial tekislash va regressiya asosidagi prognozlash usullari yordamida kelajakdagi moliyaviy natijalar bashorat qilinadi. Bu esa korxonaning strategik rejalashtirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy sharoitda raqamli iqtisodiyot va big data texnologiyalari ham statistik tahlil jarayoniga kirib kelmoqda. Katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash orqali korxona faoliyati bo'yicha aniq va tezkor xulosalar chiqarish mumkin. Bu esa boshqaruv qarorlarini qabul qilishni yanada samarali qiladi va raqobatbardoshlikni oshiradi.

Shuningdek, vizualizatsiya vositalari ham statistik tahlilning muhim qismi hisoblanadi. Grafiklar, diagrammalar va interaktiv panellar yordamida murakkab ma'lumotlar sodda va tushunarli shaklda taqdim etiladi. Bu esa rahbarlar va mutaxassislar uchun qaror qabul qilish jarayonini yengillashtiradi. Yana bir muhim jihat — bu integratsiyalashgan tahlil tizimlaridir. Zamonaviy korxonalarda statistik tahlil moliyaviy hisobotlar, boshqaruv hisobi va axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan holda olib boriladi. Bu esa ma'lumotlarning aniqligi va tahlil samaradorligini oshiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, zamonaviy statistik usullar korxona moliyaviy-xo'jalik faoliyatini kompleks, tizimli va chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuvlar orqali nafaqat mavjud holat baholanadi, balki kelajakdagi rivojlanish istiqbollari ham aniqlanadi.[5, 100–140-b]

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, korxona moliyaviy-xo'jalik faoliyatini statistik tahlil qilish zamonaviy iqtisodiyot sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy statistik va ekonometrik usullar yordamida korxona faoliyatini chuqur va har tomonlama tahlil qilish, uning samaradorligini oshirish va kelajak rivojlanishini prognoz qilish mumkin. Ushbu usullar boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslashga xizmat qiladi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduqodirov A. A. (2020). *Statistika nazariyasi*. — Toshkent: Fan nashriyoti, 120–150-betlar.
2. Rasulov R. X. (2019). *Iqtisodiy tahlil asoslari*. — Toshkent: Ilm Ziya, 85–110-betlar.
3. Ismoilov N. A. (2021). *Moliyaviy tahlil va boshqaruv*. — Toshkent: O'qituvchi, 95–130-betlar.
4. Qodirov B. M. (2022). *Ekonometrika asoslari*. — Toshkent: Innovatsiya, 70–105-betlar.
5. Yo'ldoshev S. T. (2020). *Korxona iqtisodiyoti*. — Toshkent: Tafakkur, 100–140-betlar.